

IHOR MRAKA

 <https://orcid.org/0000-0002-9681-5225>

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

*Lwów i lwowianie podczas wojny polsko-bolszewickiej
(lipiec-sierpień 1920 r.)*

Na temat obrony Lwowa podczas wojny polsko-bolszewickiej nie pisano w historiografii zbyt wiele. Jedną z pierwszych prac była książka Jerzego Pogonowskiego wydana w 1921 r. we Lwowie¹, w której prześlędzono tworzenie oddziałów ochotniczych i opisano poszczególne etapy bitwy lwowskiej 1920 r. Z kolei praca Józefa Białyni-Chołodeckiego poświęcona została 10. rocznicy wojny z bolszewikami. Opisano w niej nastroje miejscowej ludności, postęp w tworzeniu jednostek ochotniczych, ich udział w walkach na obrzeżach Lwowa, zwłaszcza pod Zadwórzem². Po II wojnie światowej z powodów ideologicznych ten epizod z historii miasta pozostawał poza uwagą uczonych. Dopiero po upadku komunistycznego reżimu w krajach Europy Wschodniej i po rozpadzie ZSRS badania wojny polsko-bolszewickiej, a w tym obrony Lwowa w 1920 r., znów stały się aktualne. Warto podkreślić, że tą problematyką zajmowali się głównie polscy uczeni, choć istnieje kilka ukraińskich opracowań historycznych na ten temat. Jednak prac dotyczących samej obrony Lwowa, życia miasta i mieszkańców, nie ma znowuż tak wiele. Jedną z pierwszych publikacji współczesnych był artykuł polskiego uczonego Artura Leinwanda³, w którym opisał on wojskowo-organizacyjne aspekty obrony miasta. Z kolei Michał Klimecki w swoich

¹ J. Pogonowski, *Bój o Lwów (Z walk Armii Ochotniczej z 1920 roku)*, Lwów 1921.

² J. Białynia-Chołodecki, *Obrona Lwowa przeciw najazdowi bolszewików w r. 1920*, [w:] *W dziesiątą rocznicę bitwy pod Zadwórzem 1920-1930*, Lwów 1930, s. 2-8.

³ A. Leinwand, *Obrona Lwowa w 1920 roku*, „Rocznik Lwowski” 1991, nr 1, s. 25-33.

pracach porównał wyzwolenie Lwowa spod jarzma bolszewików latem 1920 r. do wydarzeń z lat 1918 i 1939⁴. Ważnym epizodem obrony Lwowa był bój pod Zadwórzem, w którym zginęło ponad 300 lwowian-ochotników. Najpełniej pisali o tym polscy badacze: Stanisław Nicieja⁵, Grzegorz Hetnar i Stanisław M. Jankowski⁶, a także Waław J. Wysocki⁷. Z ukraińskich badaczy warto przywołać publikację Ołeksandra Diedyka, według którego do tragedii pod Zadwórzem doprowadziła niedbałość dowódców i brak wojennego doświadczenia ochotników⁸. Ważny wkład w badania nad obroną Lwowa przed bolszewikami wnieśli ponadto Marek Tarczyński⁹, Marek Kozubel¹⁰ i inni. Dzieje polsko-bolszewickiej wojny, w tym udział w niej po stronie Rzeczypospolitej części Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, a także odrębne aspekty funkcjonowania Lwowa i jego mieszkańców w 1920 r. znalazły odzwierciedlenie w publikacjach Wiktora Hołubki¹¹.

Początek ofensywy armii polskiej wespół z Armią URL na Kijów, a także jego wyzwolenie spod władzy bolszewików lwowskie gazety komentowały z niezwykłym entuzjazmem. Jednakże już kilka tygodni później, gdy polskie i ukraińskie wojska skwapliwie zaczęły się wycofywać z Ukrainy, wymowa komentarzy na temat przebiegu wojny uległa zmianie, w tym niektóre jego aspekty przemilczano bądź pozostawiały one poza uwagą autorów. Wycofywanie się wojsk postrzegano jako zjawisko tymczasowe. Wojna szybko jednak dosięgła Galicji. Już 14 lipca 1920 r. oddziały armii polskiej i Armii URL przeszły na zachodni brzeg rzeki Zbrucz, gdzie przygotowywały się do obrony Galicji Wschodniej. Przełom lipca i sierpnia 1920 r. okazał się najbardziej krytyczny dla II Rzeczypospolitej, w tym dla Lwowa.

23 lipca 1920 r. dowództwo Frontu Południowo-Zachodniego armii bolszewickiej wydało rozkaz, zgodnie z którym 1 Armia Konna Siemiona Budionnego powinna

⁴ M. Klimecki, *Spoleczeństwo Lwowa podczas wojny polsko-radzieckiej 1920 roku*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, red. M. Krotofil, A. Smoliński, Toruń 2005, s. 217-230; idem, *Lwów. W obronie miasta i południowo-wschodniej granicy 1918-1920 i 1939 r.*, „Niepodległość i Pamięć” 2006, nr 6, s. 39-65.

⁵ S. Nicieja, *Zadwórze – polskie Termopile. Z dziejów obrony Lwowa przed bolszewikami w 1920 roku*, Opole 1990.

⁶ G. Hetnar, S. M. Jankowski, *Powrót żołnierzy Zadwórze. Polskie Termopile*, Kraków 2020.

⁷ W.J. Wysocki, *Zadwórze 1920*, Warszawa 2020.

⁸ O. Дедик, *Нотатки до легенди про „польські Термопілі”*, „Історична правда”, 17 VIII 2020, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/08/17/157972/> (dostęp: 19 II 2021).

⁹ *Bitwa Lwowska 25.VII – 18.X.1920. Dokumenty operacyjne*, cz. 1: 25.VII – 5.VIII, oprac. i przyg. do dr. zesp. pod red. A. Bartnika, M. Tarczyńskiego [et al.], Warszawa 2002; *Bitwa Lwowska 25.VII – 18.X.1920. Dokumenty operacyjne*, cz. 2: 6-20.VIII, oprac. i przyg. do dr. zesp. pod red. M. Tarczyńskiego, J. Ciska [et al.], Warszawa 2004; *Bitwa Lwowska i Zamojska 25.VII – 18.X.1920. Dokumenty operacyjne*, cz. 3: 21.VIII – 4.IX, oprac. i przyg. do dr. zesp. pod red. M. Tarczyńskiego, J. Ciska [et al.], Warszawa 2009.

¹⁰ M. Kozubel, *Brody–Lwów 1920*, Szczecin 2020.

¹¹ В. Голубко, *Українсько-польсько-радянська війна 1920 р. і Східна Галичина*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»” 2000, № 408: *Держава і армія*, s. 11-21; idem, *Між війною і миром: будні мешканців Львова у віддзеркаленні львівської періодики 1920 року*, „Львів: місто, суспільство, культура” 2012, т. 8, ч. 1, s. 250-271.

była przed 29 lipca zająć Lwów¹². Wraz z postępem ofensywy 26 lipca 1 Armia Konna zajęła Brody, natomiast do 28 lipca forsowała rzekę Styr, zajęła Busk i zatrzymała się nad Bugiem. Równocześnie na południu 14 Armia przerwała polski opór na rzece Zbrucz i 26 lipca zajęła Tarnopol. Wprawdzie 3 sierpnia Wojsko Polskie zajęło Brody i Radziwiłłów, jednakże 13 sierpnia 1 Armia Konna wznowiła ofensywę, ponownie zdobywając 14 sierpnia Brody, a 15 sierpnia – Busk. 16 sierpnia armia Budionnego rozpoczęła natarcie na Lwów¹³.

Wraz ze zbliżaniem się wojsk bolszewickich do Lwowa władze miejskie i wojskowe nakierowały swoją działalność na mobilizację ludności cywilnej w celu obrony miasta i kraju. W ten sposób 7 lipca 1920 r. dowódca Okręgu Generalnego „Lwów” gen. Robert Lamezan-Salins powołał Ochotniczą Legię Obywatelską z kpt. Witem Sulimirskim na czele¹⁴. W jej szeregach weszły organizacje paramilitarne z obszaru Okręgu Generalnego „Lwów” oraz ochotnicy narodowości polskiej w wieku od 17 do 50 lat, których nie obejmował obowiązek wojskowy (z wyjątkiem przestępców kryminalnych oraz skazanych za przestępstwa hańbiące dobre imię organizacji). Zasadniczym zadaniem Legii, jak podkreślało dowództwo okręgu, była współpraca z wojskiem w celu obrony państwa poprzez wzmocnienie jego sił zbrojnych i pełnienie różnorodnych funkcji wspomagających, w tym: ochrony własności, utrzymywania spokoju i porządku społecznego, zabezpieczenia działań administracji¹⁵.

10 lipca prezydium miasta (prezydent i wiceprezydenci) wystosowało odezwę w imieniu lwowian, w której oznajmiono, że Lwów będzie stał w obronie niepodległości Polski, i zachęcano, by dołączyć do obrony miasta¹⁶. Następnego dnia, 11 lipca 1920 r., płk Czesław Mączyński powołał Małopolskie Oddziały Armii Ochotniczej¹⁷.

W podniosłej atmosferze patriotycznych apeli i wysiłku polskich władz w organizacji obrony miasta niezwykle istotne było stanowisko ukraińskiej i żydowskiej społeczności Lwowa i Galicji Wschodniej. 13 lipca 1920 r., gdy wojsko bolszewickie zbliżało się do Galicji, lwowscy Żydzi, idąc w ślady krakowskich, zorganizowali wiec, na którym wyrazili solidarność z mieszkańcami miasta. Obecni na nim kupcy i przedsiębiorcy ofiarowali armii ćwierć miliona marek oraz powołali osobną komisję, której powierzono dalsze zbiórki środków finansowych na potrzeby wojska. Co

¹² Zważywszy na szybkie przesuwanie się wojsk na froncie zachodnim i silny opór polskich i ukraińskich sił zbrojnych od strony Lwowa, dowództwo Frontu Południowo-Zachodniego nakazało aktywizację ofensywy na Lwów. W jego kierunku zmierzały: 1 Armia Konna Siemiona Budionnego, od północy 12 Armia, która zgodnie z rozkazem powinna była najpóźniej 4 sierpnia zająć Chełm, natomiast zadaniem 14 Armii było rozwinąć ofensywę na odcinku Tarnopol–Przemysław–Gródek Jagielloński. Zob. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922)*, Сб. док. В 4 т., т. 3: *Апрель 1920 г. – 1922 г.*, Москва 1974, s. 227.

¹³ В. Голубко, В. Грицюк, Л. Кривизюк, О. Лисенко, *Історія війн і військового мистецтва. У трьох томах*, т. 3, Харків 2020, s. 251-252.

¹⁴ *Do obywateli Wschodniej Małopolski*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 152 z 8 VII, s. 1.

¹⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (dalej: ЦДІАУЛ), ф. 146: Галицьке намісництво, м. Львів, оп. 8, спр. 3665, арк. 6: Do Generalnego Delegata Rządu we Lwowie, Odfis D.O.Gen. Lwów, L.50487/15081/I, Lwów, dnia 15/9.1920.

¹⁶ *W służbie dla Ojczyzny pierwszy!*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 154 z 10 VII, s. 3

¹⁷ *Wszystko dla frontu!*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 155 z 11 VII, s. 3.

więcej, po kilkugodzinnej dyskusji na wiecu postanowiono zaapelować do młodzieży żydowskiej, by wstępowała do wojska. W tym celu planowano przygotować osobny apel, a także powołać komisję dla zorganizowania tego typu agitacji¹⁸. Jednak warto zaznaczyć, że galicyjscy Żydzi nie byli jednomyślni co do poparcia polskiej władzy. Ich stosunek do tej kwestii kształtował się w odniesieniu do bieżącej sytuacji na froncie. W raporcie sytuacyjnym za lipiec 1920 r. Komenda Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie donosiła Generalnemu Delegatowi Rządu we Lwowie, że utopią jest żywienie nadziei na porozumienie się z Żydami i Ukraińcami oraz uzyskanie z ich strony pomocy, bowiem oni bez wątpienia wystąpią przeciwko polskiemu państwu w ważnych dla niego momentach dziejowych¹⁹. Dalej w treści dokumentu zostały przeanalizowane sytuacja społeczno-polityczna oraz stanowisko ludności żydowskiej. Tu autorzy raportu konstatowali, że większość Żydów cieszy się z porażek Polaków (w lipcu i sierpniu 1920 r.), ponieważ spodziewają się, iż pod władzą bolszewików obejmą wysokie urzędy i staną u steru władzy krajowej. Ich działalność antypaństwowa, jak zaznaczono w raporcie, przejawiała się na różne sposoby: nie zgłaszali się do wojska, uciekali za granicę albo ukrywali się wewnątrz kraju, nie wpłacali na pożyczkę państwową, natomiast siejąc panikę, jedynie bogacili się kosztem Polaków, od których kupowali ruchomy i nieruchomy majątek za nieduże pieniądze; a także celowo zaniżali wartość marki polskiej, by w ten sposób wpłynąć na niezadowolenie ludności z polityki państwa. Biorąc to pod uwagę, autorzy raportu konkludowali, że: „Żydzi są fermentem demoralizującym, krzewią bolszewizm najrozmaitszymi sposobami i szerzą popłoch w celu robienia interesów majątkowych, i w celu szkodenia pożyczce państwowej i przeciwdziałania stawiennictwu do poboru”²⁰. W kolejnych tygodniach stanowisko ludności żydowskiej, niezależnie od licznych zawiadomień o morderstwach, rabunkach i innych bezceństwach bolszewików na terenach okupowanych, w tym w stosunku do Żydów, nie uległo szczególnej zmianie. Potwierdzenie tego znajdujemy w raporcie sytuacyjnym za sierpień 1920 r. Komendy Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie, sporządzonym 9 września, w którym stwierdzono m.in., że Żydzi w powiecie lwowskim z nieskrywaną radością oczekują przyścia bolszewików, a gdzie indziej, na przykład w pobliskich wsiach Nawarii i Sokolnikach, otwarcie ich popierają²¹.

Nieco inne stanowisko prezentowała społeczność ukraińska. Zdaniem polskiego badacza Michała Klimeckiego jednym ze skutków wojny polsko-ukraińskiej z lat

¹⁸ *Lwowscy żydzi Polacy nareszcie przemówili*, „Przegląd Poniedziałkowy”, 13 VII 1920.

¹⁹ ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 3822, апк. 3: Raport sytuacyjny za miesiąc lipiec 1920, Komenda Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie, L. Prez. 2130, Lwów, dnia 6 sierpnia 1920.

²⁰ Ibidem.

²¹ ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 3822, апк. 27: Raport sytuacyjny za miesiąc sierpień 1920, Odpis. Komenda Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie, Prez. L. 2430, Lwów, dnia 9 września 1920. Sympatyzowanie galicyjskich Żydów z bolszewikami i propagowanie ich ideologii policja odnotowywała także we wrześniu 1920 r. mimo klęski Rosji w Bitwie Warszawskiej i wycofania się bolszewickich wojsk na wschód (ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 3822, апк. 32-41: Raport sytuacyjny za miesiąc wrzesień 1920, Odpis. Komenda Policji Państwowej na Małopolskę we Lwowie, Prez. L. 2777. Do Pana Generalnego Delegata Rządu we Lwowie, Lwów, dnia 8 października 1920).

1918-1919 była „wrogość dzieląca polskie i ukraińskie społeczeństwo. Ukraińskie elity, w tym hierarchowie kościoła greckokatolickiego, nie uznawały przynależności Lwowa i wschodniej Galicji do polskiego państwa, określając polską obecność jako okupację”²². Przywódcy polityczni uważali utratę ukraińskiej państwowości za zjawisko tymczasowe i przemijające²³. Początek wojny przeciwko bolszewikom nie zmienił istotnie ich stanowiska, jednakże pojedyncze głosy na korzyść dwustronnych konsultacji już się zdarzały. Na dowód tego warto przypomnieć spotkanie metropolity Andrzeja Szeptyckiego z politykami z czasów Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, które odbyło się 19 maja 1920 r. Wówczas Szeptycki przekonywał ukraińskich polityków, że to nie Polska, lecz Rosja bolszewicka jest największym wrogiem ukraińskich dążeń niepodległościowych. Pomimo nalegań Szeptyckiego na tym spotkaniu nie została podjęta decyzja o zwróceniu się do Ukraińców w Galicji Wschodniej, w tym we Lwowie, z apelem o zachowanie lojalności wobec Polski na czas jej wojny z bolszewikami²⁴.

Raczej odwrotnie, wraz ze zbliżeniem się frontu do Galicji Wschodniej ukraińscy politycy galicyjscy nieraz demonstrowali swoje antypolskie nastroje. Jak podkreślono w raporcie sytuacyjnym policji za lipiec 1920 r., ukraińska inteligencja galicyjska wzmocniła swoją antypolską propagandę wśród miejscowej ludności już przedtem deklarującej niechętny stosunek do Polski, ponadto nawoływała ją do wzniesienia przewrotu państwowego, jak to miało już miejsce w listopadzie 1918 r.²⁵ Policja podejrzewała nawet istnienie dobrze zakonspirowanych centrów przygotowania antypolskiego zrywu we Lwowie²⁶, a także w Kosowie, Żabiu, Nadwórnej i Kołomyi²⁷, jednakże były to raczej domysły, bowiem nigdy nie zostały one zdekonspirowane. Na podstawie znanych faktów można dojść do wniosku, że przeważnie ukraińscy politycy galicyjscy zajęli pozycję neutralną i wyczekującą.

Na tle pogarszającej się sytuacji na froncie wzrastała panika we Lwowie. Sprzyjały temu grupy dezertersów – żołnierzy z rozbitych jednostek wojskowych – którzy od połowy lipca pojawiali się w mieście i szerzyli wśród mieszkańców Lwowa nieprawdziwe informacje o sytuacji na froncie. 13 lipca jeden z członków Miejskiej Straży Obywatelskiej ze zdumieniem i oburzeniem raportował o braku kontroli ze strony władz miejskich na rogatekach w celu udaremnienia dezertersom przedostania się do miasta:

²² M. Klimecki, *Lwów. W obronie miasta i południowo-wschodniej granicy...*, s. 46.

²³ M. Швагуляк, *Польська держава в концепціях західноукраїнських політичних середовищ (1920-1939)*, [w:] *Історичні студії. Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. XIX – пер. пол. XX ст.)*, Львів 2013, s. 331.

²⁴ ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 6, спр. 1407, арк. 36: Odpis. Prezydium Dyrekcji policji we Lwowie. L. 2751/20 pr. Lwów, dnia 27 maja 1920. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie.

²⁵ ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 3822, арк. 3 зв.

²⁶ ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 1414, арк. 1229: Starostwo powiatu Lwowskiego. L.285 / pr. Lwów, dnia 11 lipca 1920. Odpis. Do Oddziału Generalnego Lwów. Oddz. Informacyjny Eksp. we Lwowie. Wydział II Sztabu D.O.G. we Lwowie.

²⁷ ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 1410, арк. 413: Naczelne Dowództwo / Sztab Generalny / Oddział II Informacyjny Nr 28533 II Def. Odpis. Warszawa, dnia 9 lipca 1920. Do / według zamieszczonego rozdzielnika.

Wczoraj dnia 12 b.m. przy sposobności pracy przy szańcach miałem sposobność przypatrzeć się stosunkom oplakany, wprost na rogatce Łyczakowskiej – a obawiam się, że i na innych rogatkach...

Widziałem tam wozy uciekinierów z frontu zdążających z rzeczami i inwentarzem żywym do Lwowa. Wozy ładowne, na nich sporo młodych ludzi ubranych przeważnie po cywilnemu lecz w czapkach wojskowych (maciejówkach), z wozów wystają lufy karabinów.

Ludzi tych nikt nie pyta kim są, czym się legitymują i skąd jadą itd. [...]

Jeżeli tak dalej pójdzie to napłynie do miasta moc elementów nieznanymi i niepewnymi. Toteż opowiadano sobie na widok tego co się dzieje, że Budionowcy nie potrzebują troszczyć się o szanice. [każdy] może wjechać do Lwowa z watahą na wozach, nawet w karecie a nikt się o to nie zatroszczy, chyba strażnik akcyzowy o jego spirytus albo wiktuały²⁸.

Panikę także wzmacniały opowiadania nieraz nieprawdopodobne, a wygłaszane przez polskich oficerów we lwowskich restauracjach i kawiarniach. Aby temu zapobiec, 12 lipca komendant miasta Lwowa płk Maksymilian Linda wydał rozporządzenie z wyznaczoną listą miejsc, do których mogli przychodzić wojskowi – były to restauracje hotelów „George”, „Imperial”, „Krakowskiego”, a także kawiarnie „Ziemiańska” i „Roma”²⁹. Za złamanie tego przepisu przewidywano areszt i surowe kary. Jednocześnie oficerom kategorycznie wzbraniano opowiadania o sytuacji na froncie, komentowania jej w kawiarniach i restauracjach, a także w tramwajach. Za szerzenie niepokojących plotek, prowokowanie paniki i dezercję rozporządzenie to przewidywało karę śmierci³⁰. Jednak oficerowie nie zawsze odwiedzali wskazane restauracje i kawiarnie, a zgodnie z przyzwyczajeniem bywali w swoich ulubionych miejscach. Motywowali to przekonaniem, że nie każdego stać na śniadanie albo kolację w hotelu „George” albo „Krakowskim”³¹.

Jednocześnie w celu utrzymania porządku w mieście policja lwowska 15 lipca 1920 r. wydała rozporządzenie, które w pewien sposób korygowało dotychczasowe życie Lwowa i lwowian. Przede wszystkim ograniczono wolność przemieszczania się. Odtąd chodzić po mieście po godzinie 23.00 mogły jedynie osoby posiadające odpowiednie przepustki wydane przez dowództwo miasta i placu. Wprowadzono zakaz gromadzenia się na ulicach, a zgromadzenia wewnątrz pomieszczeń mogły się odbyć jedynie za zgodą policji. Zmieniono także godziny pracy lokali gastronomicz-

²⁸ Державний архів Львівської області (dalej: ДАЛЮ), ф. 271: Дирекція поліції у Львові, оп. 1, спр. 173, арк. 3: Odpis. Do Komendy M.S.O. we Lwowie, Lwów, dnia 13 lipca 1920. L.6591/20.

²⁹ Restauracja hotelu „Imperial” znajdowała się przy ul. Trzeciego Maja 3 (obecnie ul. Siczowych Strzelców), „Krakowskiego” – na pl. Bernardyńskim 7 (obecnie Soborna Płoszcza), hotelu „George” – na pl. Mariackim 1 (obecnie pl. Mickiewicza), kawiarnia „Ziemiańska” przy ul. Batorego 6 (obecnie ul. Kniazia Romana), a kawiarnia „Roma” – przy ul. Akademickiej 25 (obecnie prospekt Szewczenki). *Kawiarnie dla oficerów*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 173 z 16 VII, s. 6; *Dowództwo miasta i placu komunikuje*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 158 z 15 VII, s. 5.

³⁰ Archiwum Państwowe w Przemyślu, zesp. 577: Zbiór szczytków zesp. jednostek i instytucji wojskowych w zas. AP w Przemyślu, sygn. 73, k. 1-2: Odpis Rozkazu oficerskiego Nr 16, Lwów, lipiec 1920 r.

³¹ A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa 1918-1939*, Kraków 2012, s. 83.

nych. Szynki mogły być otwarte tylko do godziny 20.00, a restauracje i kawiarnie – do 22.00³².

Pod koniec lipca zaczęły się przygotowania do ewakuacji z miasta urzędników państwowych, ich rodzin, znanych działaczy politycznych, instytucji państwowych i finansowych, co wywołało kolejną falę paniki. Szczególnie było to odczuwalne 27 lipca, gdy do Krakowa ewakuowano lwowskie banki, które na oczach lwowian pakowały meble, gotówkę, dokumenty i rodziny pracowników³³. Jednak w ciągu kilku kolejnych dni ewakuacja została zatrzymana i napięcie w mieście spadło. Premier Wincenty Witos, który odwiedził w tamtych dniach Lwów, wspominał, że plotki na temat paniki wśród lwowian nieraz były bardziej przesadzone niż rzeczywistość³⁴.

Od maja do lipca 1920 r. ogłoszono pobór mężczyzn urodzonych w latach 1896-1901 do Wojska Polskiego, którego regularne oddziały poniosły liczne straty w trakcie walk z bolszewikami na terenie Ukrainy.

Nie zważając na trudną sytuację na froncie, większość mieszkańców Lwowa uchylała się od powołania. Potwierdzają to sprawozdania Powiatowej Komendy Uzuppełnień (PKU) „Lwów”, której jurysdykcja obejmowała teren miasta Lwowa oraz trzech powiatów: lwowskiego, żółkiewskiego i sokalskiego. W ten sposób w maju spośród 422 poborowych komisja medyczna uznała za zdolnych do służby wojskowej jedynie 199 osób. Ostatecznie w szeregi Wojska Polskiego wcielono jedynie 125 osób (wśród nich 46 było lwowianami). Pozostałych 74 rekrutów w ogóle nie stawiono na miejsce zbiórki (27 z nich było mieszkańcami Lwowa)³⁵. Analizując wyniki poboru, dowództwo Okręgu Generalnego „Lwów” stwierdziło świadomy opór wobec mobilizacji jako skutek z jednej strony propagandy bolszewickiej, a z drugiej – intensywnych prac gospodarczych (żniw)³⁶.

W kolejnych miesiącach wyniki poboru były jeszcze gorsze. Zgodnie ze sprawozdaniem PKU „Lwów” w czerwcu 1920 r. z 713 rekrutów do wojska powołano jedynie 340, z których 143 było mieszkańcami Lwowa (142 rzymskich katolików, 1 żyd)³⁷. Większość lwowian miała już wojskowe doświadczenie: 62 służyło w armii polskiej, 10 w armii austro-węgierskiej, 19 w niemieckiej, 2 w Legionach Polskich. Pozostałych 50 miało dopiero zdobyć wojskowe doświadczenie. Pod względem struktury społecznej najwięcej poborowych było studentami (24, wszyscy ze Lwowa), niemal tyle samo było robotników i rzemieślników (23), 20 było uczniami szkół średnich, 18 żyło

³² Zarządzenia dyrekcji policji, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 159 z 16 VII, s. 4.

³³ Ewakuacja banków lwowskich, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 201 z 18 VIII, s. 4.

³⁴ W. Witos, *Moje wspomnienia*, Paryż 1964, s. 337-341.

³⁵ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego (dalej: CAW), zesp. I.300.7: Oddział I Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych 1918-1921, sygn. 212, k. 8-20: Statystyczne wykazy wzór № 1 i 2 za maj 1920. Lwów, dnia 25 czerwca 1920 r. L.dz. 401.

³⁶ ДАЛО, ф. 108: Львівське повітове управління державної поліції, оп. 1, спр. 680, арк. 22: D.O.Gen. Lwów. Wydz.VI. L. 212/T/VI. Uchylanie się od służby wojskowej z 15.VI.1920. Nr. 48. poz. 293. Dz. Ust. RzP. nałożonej. Do Głównej Komendy Policji Państwowej na Małopolskę. Lwów, dnia 5 lipca 1920.

³⁷ CAW, zesp. I.300.7, sygn. 212, k. 40-46v: Statystyczne wykazy wzór 1, roczn. 1896-1901. Lwów, dnia 2 sierpnia 1920 r. L.dz. 401.

z handlu, 18 było pracownikami najemnymi. Z nich 36 ukończyło tylko szkołę podstawową, 77 nie dokończyło szkoły średniej, 20 miało wykształcenie średnie, 8 nie ukończyło szkoły wyższej, 2 posiadało pełne wykształcenie wyższe (zob. tab. 1)³⁸.

Tab. 1. Społeczny status osób urodzonych w latach 1896-1901, powołanych do wojska w czerwcu 1920 r. na obszarze Powiatowej Komendy Uzuppełnień „Lwów” (miasto Lwów, powiaty lwowski, żółkiewski i sokalski)

Rok urodzenia		zdolni do służby	wolne zawody	kupcy	studenci	uczniowie szkół średnich	włóścianie	rzemieślnicy	robotnicy	policjanci	pracownicy najemni	inne zawody
1896	miasto Lwów	17	2	0	8	0	0	3	0	0	2	2
	PKU „Lwów”	44	2	1	8	0	16	8	2	0	5	2
1897	miasto Lwów	6	1	0	0	0	0	4	1	0	0	0
	PKU „Lwów”	19	1	0	0	0	9	5	1	1	2	0
1898	miasto Lwów	7	0	0	4	0	0	0	3	0	0	0
	PKU „Lwów”	25	0	0	4	0	15	0	6	0	0	0
1899	miasto Lwów	10	0	1	4	0	0	0	5	0	0	0
	PKU „Lwów”	33	0	1	4	1	13	1	9	0	4	0
1900	miasto Lwów	46	4	8	3	6	1	5	9	0	7	3
	PKU „Lwów”	98	4	8	3	6	36	6	21	0	11	3
1901	miasto Lwów	57	3	9	5	14	0	11	6	0	9	0
	PKU „Lwów”	121	3	9	5	16	51	12	16	0	9	0
Razem z miasta Lwowa (urodzeni w l. 1896-1901)		143	10	18	24	20	1	23	24	0	18	5
Razem z PKU „Lwów” (urodzeni w l. 1896-1901)		340	10	19	24	23	140	32	55	1	31	5

Źródło: Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego (dalej: CAW), zesp. I.300.7: Oddział I Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych 1918-1921, sygn. 212, k. 47-53: Wykazy statystyczne za miesiąc czerwiec 1920 wzór № 2. Lwów, dnia 12 sierpnia 1920 r. L.dz. 401.

³⁸ Ibidem, k. 47-53: Wykazy statystyczne za miesiąc czerwiec 1920 wzór № 2. Lwów, dnia 12 sierpnia 1920 r. L.dz. 401.

W lipcu chętnych do służby wojskowej było jeszcze mniej. Zgodnie ze sprawozdaniem PKU „Lwów” planowano zmobilizować 192 osoby, spośród których 104 były mieszkańcami Lwowa. Jednak komisja lekarska uznała, że zdolnych do służby wojskowej jest tylko 112 osób, z czego 56 było lwowianami obrządku rzymskokatolickiego³⁹. Większość lwowian miała doświadczenie służby wojskowej: 25 w armii austro-węgierskiej, 16 w polskiej, 2 walczyło w Legionach Polskich, a pozostałe 13 osób nie miało żadnego doświadczenia. Pośród rekrutów było 16 rzemieślników, 13 robotników, 9 studentów (zob. tab. 2). Wśród zmobilizowanych 6 osób było niepiśmiennych, 28 miało wykształcenie podstawowe, 16 – niedokończone średnie, 2 – średnie, 4 – niedokończone studia wyższe, osób z wykształceniem wyższym nie było wcale⁴⁰.

Tab. 2. Społeczny status osób urodzonych w latach 1896-1901, zmobilizowanych do wojska w czerwcu 1920 r. na obszarze Powiatowej Komendy Uzuppełnień „Lwów” (miasto Lwów, powiaty lwowski, żółkiewski i sokalski)

Rok urodzenia		zdolni do służby	wolne zawody	kupcy	studenci	uczniowie szkół średnich	włóścianie	rzemieślnicy	robotnicy	policja	pracownicy najemni	inne zawody
1896	miasto Lwów	8	0	0	1	0	0	3	3	0	0	1
	PKU „Lwów”	20	0	0	2	0	8	5	3	0	1	1
1897	miasto Lwów	8	0	1	0	1	0	4	1	0	0	1
	PKU „Lwów”	17	0	1	0	1	6	5	2	1	0	1
1898	miasto Lwów	7	0	0	2	1	0	1	3	0	0	0
	PKU „Lwów”	17	0	0	2	1	3	5	4	0	1	1
1899	miasto Lwów	9	0	0	2	0	0	1	3	0	1	2
	PKU „Lwów”	19	0	0	2	0	8	3	3	0	1	2
1900	miasto Lwów	12	0	1	3	0	2	3	2	0	0	1
	PKU „Lwów”	19	0	1	3	0	5	4	3	0	0	3
1901	miasto Lwów	12	0	1	1	3	0	4	1	0	2	0
	PKU „Lwów”	20	0	1	1	3	8	4	1	0	2	0

³⁹ Ibidem, k. 61-68v: Wykazy statystyczne za miesiąc lipiec 1920 wzór № 1. Lwów, dnia 18 sierpnia 1920 r. L.dz. 401.

⁴⁰ Ibidem, k. 54-60: Statystyczne wykazy z pob. roczn. 1896-1901 za miesiąc lipiec 1920 wzór № 2. Lwów, dnia 19 sierpnia 1920 r. L.dz. 401/15.

Rok urodzenia	zdolni do służby	wolne zawody	kupcy	studenci	uczniowie szkół średnich	włóścianie	rzemieślnicy	robotnicy	policja	pracownicy najemni	inne zawody
Razem z miasta Lwowa (urodzeni w l. 1896-1901)	56	0	3	9	5	2	16	13	0	3	5
Razem z PKU „Lwów” (urodzeni w l. 1896-1901)	112	0	3	10	5	38	26	16	1	5	8

Źródło: CAW, zesp. I.300.7: Oddział I Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych 1918-1921, sygn. 212, k. 54-60: Statystyczne wykazy z pob. roczn. 1896-1901 za miesiąc lipiec 1920 wzór № 2. Lwów, dnia 19 sierpnia 1920 r. L.dz. 401/15.

14 lipca 1920 r. Rada Obrony Państwa podjęła decyzję o poborze do wojska młodych mężczyzn z roczników 1890-1894⁴¹. Jednakże, mimo skomplikowanej sytuacji, w której znalazła się Rzeczpospolita Polska, wynik poboru na terenie podległym PKU „Lwów” według stanu na 30 września także we Lwowie był niezadawalający. Komisje lekarskie zbadały 4203 poborowych, z których 925 było ze Lwowa, lecz wielu z nich się nie stawiło. Na mocy decyzji komisji wezwanie do wojska otrzymało 1219 osób, jednak ostatecznie wcielono do armii 892 rekrutów. 327 osób bowiem nie stawiło się w ogóle do komisji poborowych w dniu powołania do wojska. Jednocześnie spośród 925 lwowian komisja lekarska orzekła zdolność do służby wojskowej 281 osób, spośród których do wojska wcielono 274 rekrutów, pozostałych 7 się nie zgłosiło⁴². Podobna sytuacja miała miejsce w całym kraju, ponieważ do służby powołano tylko 84 990 rekrutów urodzonych w latach 1890-1894⁴³. Prawdopodobnie właśnie ze względu na niedobór 11 sierpnia Rada Obrony Państwa jeszcze przed końcem mobilizacji podjęła decyzję o powołaniu do wojska mężczyzn urodzonych w latach 1885-1889 i w drugiej połowie 1902 r.⁴⁴ Podsumowując, w okresie powołania młodych

⁴¹ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski” 1920, nr 58, poz. 363; *Powszechny pobór roczników 1894-1890*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 165 z 23 VII, s. 5.

⁴² CAW, zesp. I.300.7, sygn. 212, k. 85-92: Do Ministerstwa Spraw Wojskowych Oddział I. Sekcja poborowa i Uzup. w Warszawie. Wynik poboru roczn. 1890-1894 na stan 30 września 1920 wzór № 1, Lwów, dnia 1 października 1920.

⁴³ L. Wyszczelski, *Powstanie i rozwój Wojska Polskiego w latach 1918-1921*, „Słupskie Studia Historyczne” 2007, nr 13, s. 33.

⁴⁴ Archiwum Państwowe w Rzeszowie, zesp. 1246: Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Rzeszowie, sygn. 14691, k. 60: Rozkaz nadzwyczajny Nr. 23. Pobór roczników 1885-1889 i drugiej połowy rocznika 1902 z równoczesnym bezterminowym urlopowaniem. Lwów, dnia 11 września 1920; *Pobór roczników 1885-1889*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 206 z 23 VIII, s. 8.

mężczyzn urodzonych w latach 1895-1902 w wojsku służyło niecałe 95 tys. osób, co było niewystarczające, by uzupełnić straty wojenne⁴⁵.

Wraz z powołaniem regularnych oddziałów we Lwowie rozpoczęto tworzenie jednostek ochotniczych. 9 lipca z Warszawy powrócił Czesław Mączyński z upoważnieniem do powołania oddziałów armii ochotniczej. 10 lipca 1920 r. o godzinie 10.00 rozpoczął działanie Lwowski Okręgowy Inspektorat Armii Ochotniczej⁴⁶, natomiast kolejnego dnia (11 lipca) Czesław Mączyński zwrócił się do mieszkańców Lwowa z apelem o powołanie Małopolskich Oddziałów Armii Ochotniczej⁴⁷. Kilka dni później lwowskie gazety opublikowały wezwanie do wstępowania do powstających jednostek ze wskazaniem miejsca zbiórki ochotników⁴⁸, a także informowały o licznych przedsięwzięciach władz cywilnych i wojskowych nakierowanych na wsparcie frontu i mobilizacji do armii. Jednakże mimo entuzjastycznych doniesień prasowych sytuacja z poborem ochotników we Lwowie w połowie lipca 1920 r. była dość skomplikowana.

Polski generał Jan Edward Romer, dowódca grupy operacyjnej „Bug”, która działała na odcinku frontu Żółkiew–Kamionka Strumiłowa–Rawa Ruska, 14 lipca odwiedził Lwów i z przykrością odnotował stan przygotowań do obrony i przebieg mobilizacji do wojska. Swoje wrażenia opisał we wspomnieniach w następujący sposób:

14 lipca pojechałem do Lwowa, ażeby zbadać sytuację i ożywić, i spotęgować „akcję ochotniczą” dla wojska. „Naród pod broń! Ojczyzna w potrzebie!”

Zdawało się, że to hasło da nam choć kilkadziesiąt tysięcy żołnierza, z czego najbardziej pożądane były dla nas dwie kategorie: przede wszystkim żołnierz ideowy i wyćwiczony, bo podniesienie jakości naszego wojska, wzmocnienie jego szkieletu – podoficerów i tęgich żołnierzy – było potrzebą nagłą. Po wtóre, choćby niewyćwiczonych ideowców, aby po ich wyćwiczeniu uzyskać materiał zdolny do podniesienia ducha i nastroju w wojsku.

Gazety pisały o niezwykłym entuzjazmie, z jakim się masy zgłaszają do wojska. Wymieniano cyfrę 300 000. Niestety, były to beczelne kłamstwa, była to „błaga”, ta nieuleczalna choroba naszego narodu, która sprawia, że z niczego wyleczyć się nie możemy, bo nie chcemy poznać żadnej ze swoich chorób. Błagą łudzimy samych siebie, przez nią, jakby przez zabarwione szkła, patrzymy na siebie samych i ciężko chorzy, zadowoleni jesteśmy ze siebie.

⁴⁵ L. Wyszczelski, *op. cit.*, s. 33.

⁴⁶ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 76: III/Архів Павліковських, спр. 225/п. 39, арк. 93: Спомини і матеріали з подій 1920-1922 рр. (розпорядження, відозви, телеграми, листи тощо); J. Rogonowski, *op. cit.*, s. 4.

⁴⁷ *Wszystko dla frontu!*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 155 z 11 VII, s. 3.

⁴⁸ „Kurjer Lwowski” 17 lipca 1920 r. opublikował następujące adresy punktów poboru ochotników: „Małopolskie Oddziały Armii Ochotniczej” w koszarach przy ul. Zamarstynowskiej 7; „Detachment Romana Abrahama” – koszary przy ul. Kopernika 20; Artylerysty niebędący w wieku poborowym – ul. Zamarstynowska 7; Jazda A.O. – ul. Zamarstynowska 7; Ochotnicza służba sanitarna – koszary Jabłonowskich, obiekt V (o godz. 12.00-14.00); Oddział wojsk łączności – D.O.G., pl. Bernardyński 6, schody nr 8 (o godz. 8.00-13.00). (*Wstępujcie do szeregów Armii Ochotniczej! Miejsca poboru*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 174 z 17 VII, s. 3).

Tak jest – tak było! Ale com we Lwowie zobaczył, przechodzi granice prawdopodobieństwa. We wszystkich zapasowych batalionach zgłosiło się mniej niż 700 ochotników, a we Lwowie do formacji ochotniczej brygadiera [Czesława] Mączyńskiego zaciągnęło się 1300, z czego – jak twierdził d[owód]ca DOK [Dowództwa Okręgu Korpusu] Lwów, gen. [Robert] Lamezan – połowa zbiegnie, nim dojdzie na front. Takich, którzy by bronili swoich „ulic”, gen. Lamezan szacował może na 10 000⁴⁹.

W celu poprawienia sytuacji Wydział Agitacji i Werbunku Okręgowego Inspektoratu we Lwowie rozpoczął aktywną propagandę pośród lwowian i na obrzeżach miasta⁵⁰. W kinach, restauracjach i na ulicach organizowano wiece, które miały moralnie wesprzeć wojsko. Dla żołnierzy i ochotników organizowano wykłady i lekcje wychowawcze, wystawiano sztuki teatralne oraz pokazywano filmy o tematyce patriotycznej. Na przykład 27 lipca aktorzy Teatru Miejskiego występowali przed ochotnikami z oddziału rtm. Romana Abrahama w szkole im. króla Jana III Sobieskiego, a na koncercie był obecny sam płk Mączyński⁵¹. Prócz tego Teatr Miejski codziennie przekazywał 34 darmowe bilety dla żołnierzy „małopolskich oddziałów” Armii Ochotniczej⁵². Krajowe władze wojskowe i cywilne starały się namówić do agitacji duchowieństwo rzymskokatolickie. 14 lipca minister spraw wojskowych zwrócił się do polskiego kardynała, arcybiskupa Warszawy Aleksandra Kakowskiego, z prośbą o zarządzenie, by duchowieństwo podczas zapowiedzi w kościołach zachęcało wiernych do przyłączenia się do obrony kraju⁵³.

Równoległe rozwijała się aktywnie propaganda antybolszewicka. We Lwowie wieszano różnorodne plakaty z wyobrażeniem bolszewików, którzy mordują niewinne kobiety, ostrzą noże i niszczą miasta⁵⁴, publikowano wiadomości o rabunkach na okupowanych terytoriach, zabójstwach i gwałtach⁵⁵. Ponadto lwowianie mieli okazję oglądać konwoje pojmanych czerwonoarmistów. Ich wygląd jeszcze dosadniej demonstrował fałszywość bolszewickich haseł, którymi zarzucano mieszkańców miast w ulotkach agitacyjnych rozpowszechnianych w Galicji. „Przez Lwów przeciągają codziennie mniejsze i większe grupy jeńców bolszewickich. [...] Obdarci, noszą za sobą łachmany wszelkich mundurów, wśród których widzi się nierzadko dawne pruskie. Charakterystyczny klekot drewnianych bucików robi wrażenie, jakby szła gru-

⁴⁹ J.E. Romer, *Pamiętniki*, Warszawa 2011, s. 358.

⁵⁰ O skali i metodach agitacji zob. więcej: *Obrona Państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiętkowa Generalnego Inspektoratu armii ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa*, red. W. Ścibor-Rylski, Warszawa 1923, s. 120-121.

⁵¹ *Wieczór dla ochotników*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 170 z 29 VII, s. 3.

⁵² *Dowództwo M.O.A.O. składa serdeczne podziękowanie*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 190 z 21 VIII, s. 4.

⁵³ CAW, zesp. I.300.1: Gabinet Ministra Spraw Wojskowych 1918-1939, sygn. 470, k. 265: Minister Spraw Wojskowych, Warszawa, dn. 14.7.1920. Liczb./20 B.P.I. Do Jego Eminencji Ks. Kardynała Aleksandra Kakowskiego Arcybiskupa Metropolity Warszawskiego.

⁵⁴ J. Pogonowski, *op. cit.*, s. 4.

⁵⁵ *Sytuacja wojenna*, „Przegląd Poniedziałkowy” 1920, nr 35 z 13 VII, s. 3-4; *Ohydny zbrodniarze*, „Przegląd Poniedziałkowy” 1920, nr 37 z 27 VII, s. 2; *Wiadomości z Brodów*, „Przegląd Poniedziałkowy” 1920, nr 39 z 10 VIII, s. 2; *Bolszewicy w Brodach*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 199 z 15 VIII, s. 2.

pa Chińczyków” – tak „Gazeta Lwowska” opisywała przejście jeńców bolszewickich przez miasto⁵⁶.

Na przełomie lipca i sierpnia 1920 r. liczba ochotników wzrosła. Jeśli przed 27 lipca zarejestrowano 27 oficerów, 586 podoficerów i szeregowych, to do końca lipca zgłosiło się blisko 7 tys. ochotników wraz z kobietami i głuchoniemymi⁵⁷. Zgodnie ze stanem na 7 sierpnia 1920 r. szeregi Małopolskich Oddziałów Armii Ochotniczej na terenach podległych Dowództwu Okręgu Generalnego „Lwów” zasiłowało około 9 tys. osób⁵⁸. Należy podkreślić, że ostateczna liczba osób, które znalazły się w szeregach Małopolskich Oddziałów Armii Ochotniczej, jest nieznaną. Nie sposób także zbadać dynamikę napływu ochotników, ponieważ uczuciom patriotycznym i gotowości do poświęcenia się dla ojczyzny nieraz towarzyszyły tchórzostwo i instynkt przetrwania, który u jednych objawiał się wolą walki o kraj, a u innych dezercją. Potwierdza to fakt organizacji częstych obław na tych, którzy uchylali się od mobilizacji albo dezercerowali⁵⁹. W miarę uformowane jednostki ochotnicze kierowano na front: 22 lipca ruszyła kawaleria, a 26 lipca – piechota (34 oficerów i 1300 szeregowych) pod dowództwem rtm. Romana Abrahama⁶⁰.

Ogółem w trakcie mobilizacji, wedle obliczeń Jerzego Pogonowskiego (1921), do Małopolskich Oddziałów Armii Ochotniczej wstąpiło 12 tys. osób⁶¹. We Lwowie, na terenie Okręgowego Inspektoratu, zostały sformowane 238 i 240 Pułki Piechoty, 209 i 214 Pułki Ułanów, trzy dywizjony artylerii, pułk jazdy lwowskiej, dwa bataliony piechoty na wozach, kompanie szturmowa, saperska i sanitarna oraz inne oddziały⁶². O odwadze i duchu bojowym ochotników świadczyły słowa pieśni, którą śpiewali w tamte dni:

Nadaremnie wróg się sili
My nie damy Lwowa skraść
Będziem piersią go bronili
Choćby przyszło trupem paść⁶³.

Wraz z mobilizacją ciągle odbywały się zbiórki datków na potrzeby armii. 7 lipca we Lwowie pod hasłem „Wszystko dla frontu” odbywały się zebrania przedstawicieli różnych towarzystw, które deklarowały gotowość wsparcia finansowego wojska⁶⁴. Od

⁵⁶ *Kronika, Lwów 24 lipca 1920 (Jeńcy bolszewicy)*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 167 z 25 VII, s. 4.

⁵⁷ W.J. Wysocki, *op. cit.*, s. 31.

⁵⁸ M. Klimecki, *Lwów. W obronie miasta i południowo-wschodniej granicy...*, s. 49.

⁵⁹ *Wynik obławy*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 176 z 19 VII, s. 6.

⁶⁰ J. Białynia-Chołodecki, *op. cit.*, s. 3.

⁶¹ J. Pogonowski, *op. cit.*, s. 5. Przy tym należy podkreślić, że większość ochotników pochodziła z miast (Lwów, Stanisławów i inne). Ochotników z mniejszych miejscowości i ze wsi zgłaszało się zdecydowanie mniej albo nie zgłaszali się w ogóle (CAW, zesp. I.371.6/A: Samodzielny Referat Informacyjny Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI Lwów, sygn. 49, k. 61-61v; ЦДДАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 3822, арк. 2-10, 25-30; *O przytuszowy pobór*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 199 z 15 VIII, s. 5).

⁶² *Історія Львова. У трьох томах*, т. 3: *Листопад 1918 – поч. XXI ст.*, ред. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, Львів 2007, s. 39.

⁶³ J. Białynia-Chołodecki, *op. cit.*, s. 2.

⁶⁴ *Lwów dla frontu*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 153 z 9 VII, s. 3.

tego czasu lwowskie gazety codziennie publikowały informacje o datkach osób prywatnych, różnych towarzystw, przedsiębiorstw, zarówno pieniężnych, jak i rzeczowych (odzież, obuwie, naczynia, ekwipunek wojskowy). Krajowy Związek Właścicieli Kinoteatrów Małopolski (Sekcja Kin Lwowskich) na zebraniu 17 lipca 1920 r. uchwalił, że w czasie wojny raz w miesiącu kina lwowskie będą oddawać na potrzeby frontu swój jednodniowy dochód⁶⁵. Oprócz tego na potrzeby wojska datki przekazały: Adiutantura Dowództwa Okręgu Generalnego „Lwów” – 600 000 marek, Lwowska Kongregacja Kupiecka – 200 000 marek, Bank Rolniczy – 100 000 marek, duchowieństwo lwowskie obrządku łacińskiego – 35 000 marek⁶⁶, stowarzyszenie rzeźników i masarzy – 111 835 marek, stowarzyszenie ślusarzy – 40 950 marek, stowarzyszenie piekarzy – 20 250 marek, stowarzyszenie blacharzy – 14 269 marek, stowarzyszenie rymarzy i stolarzy – 12 750 marek, stowarzyszenie fotografów – 12 750 marek, stowarzyszenie fryzjerów i perukarzy – 4165 marek, stowarzyszenie czapkarzy i kapeluszników – 6850 marek⁶⁷. Datki składały także osoby prywatne. Stanisław Badeni darował 250 000 marek, Franciszek Zamoyski 25 000 marek⁶⁸, ale ofiarodawcami byli przede wszystkim mieszkańcy Lwowa i okolic, którzy darowali jednak o wiele mniejsze kwoty. Jednocześnie na potrzeby Czerwonego Krzyża właściciele i pracownicy lwowskich aptek przekazali 40 000 marek⁶⁹.

Jednym z ważniejszych problemów, z którymi mierzyli się mieszkańcy Lwowa w tamtych dniach, była aprowizacja – przede wszystkim dostawa produktów i koszty związane z ich zakupem. Wraz ze zbliżaniem się frontu zmniejszyła się dostawa żywności i towarów. Szczególnie było to odczuwalne w sierpniu 1920 r. Zarówno to, jak i pragnienie lwowskich kupców, by zarobić więcej, doprowadziło do wzrostu cen. Już w połowie lipca we lwowskich sklepach i na targach ceny niespodziewanie szybko wzrosły, o co lwowska prasa oskarżała władze miejskie⁷⁰. Szczególnie podrożały ziemniaki, chleb, sól, smalec i jajka (zob. tab. 3) oraz mięso (zob. tab. 4). Porównując ceny między styczniem a czerwcem, należy mieć na uwadze, że na ich wzrost wpłynęła także reforma monetarna, gdyż austriackie korony wymieniano na polskie marki w proporcjach 100:70⁷¹. Drugim ważnym czynnikiem była dewaluacja pol-

⁶⁵ Według danych z 4 sierpnia na potrzeby armii następujące kina złożyły datki: „Marysienka” – 8188 marek, „Apollo” – 5108 marek, „Lew” – 3776 marek, „Kopernik” – 2766 marek, „Pasaż” – 1685 marek, „Belle vue” – 1381 marek, „Fatamorgana” – 1028 marek, „Chimera” – 889 marek, „Gioconda” – 780 marek, „Wanda” – 728 marek, „Uciecha” – 538 marek, „Sfinx” – 500 marek, „Korso” – 498 marek, „Lux” – 380 marek. Łączna suma datków wynosiła 28 245 marek (*Kinoteatry lwowskie na cele Wojska Polskiego*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 175 z 4 VIII, s. 3).

⁶⁶ *Na cele Małopolskich Oddziałów Armii Ochotniczej*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 184 z 14 VIII, s. 4.

⁶⁷ *Na rzecz Armii Ochotniczej*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 180 z 10 VIII, s. 5.

⁶⁸ *Wszystko dla frontu*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 175 z 18 VII, s. 4.

⁶⁹ *Właściciele i współpracownicy aptek lwowskich*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 176 z 5 VIII, s. 4.

⁷⁰ *Tępić paskarstwo*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 173 z 16 VII, s. 6.

⁷¹ *Ustawa z dnia 15 stycznia 1920 roku w przedmiocie ustanowienia marki polskiej prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski” 1920, nr 5, poz. 26.

skiej marki⁷². Oprócz tego ceny, które podają oficjalne statystyki, różniły się od cen rzeczywistych na lwowskich targach, gdzie cena tych produktów była znacznie wyższa. Na przykład zgodnie z oficjalnymi statystykami kilogram ziemniaków w lipcu 1920 r. kosztował przeciętnie 2,5 marki, jedno jajko 2 marki, kilogram masła 100 marek. W rzeczywistości na rynku ziemniaki sprzedawano po 10 marek za kilogram, jedno jajko po 3 marki, a masło po 180 marek za kilogram⁷³. Na początku sierpnia sytuacja nadal się nie polepszyła: zamiast oficjalnie ustalonej ceny za młode ziemniaki, 6 marek za kilogram, ich cena rzeczywista we Lwowie wynosiła od 9 do 10 marek, natomiast ceny za kilogram masła wahały się między 180 a 200 marek. Biorąc to pod uwagę, redakcja „Kurjera Lwowskiego” konkludowała, że „ceny artykułów pierwszej potrzeby w Krakowie są o wiele niższe niż ceny artykułów we Lwowie”⁷⁴. Jeszcze jednym czynnikiem, który doprowadził do ograniczania dostaw warzyw i owoców na lwowskie targi i spowodował wzrost ich ceny, była epidemia tyfusu w powiecie lwowskim, w tym w wielu miejscowościach wokół Lwowa⁷⁵.

Tab. 3. Dynamika średnich cen produktów spożywczych we Lwowie w 1920 r.

Nazwa produktu	styczeń*	czerwiec**	lipiec**	sierpień**	wrzesień**	grudzień**
słonina (1 kg)	48,00	80,00	88,00	120,00	120,00	120,00
smalec wieprzowy (1 kg)	56,00	145,00	130,00	150,00	150,00	160,00
masło (1 kg)	72,00	105,00	100,00	120,00	140,00	174,00
mleko (1 litr)	5,00	7,00	7,00	7,00	8,00	10,00
jajka (60 sztuk)	90,00	90,00	120,00	144,00	150,00	240,00
ziemniaki (100 kg)	150,00	250,00	250,00	250,00	300,00	400,00
mąka pszenna (1 kg)	6,00	50,00	13,00	13,00	13,00	26,00
mąka żytnia (1 kg)	–	–	–	–	–	–
krupy perłowe (1 kg)	–	–	–	–	–	–
krupy jęczmienne (1 kg)	16,00	0,00	21,00	21,00	24,00	32,00

⁷² Najlepiej przedstawić proces dewaluacji polskiej marki w odniesieniu do wartości dolara amerykańskiego. Na przykład 2 stycznia 1920 r. dolar amerykański na warszawskiej giełdzie kosztował 116-122 polskie marki, 1 kwietnia – 156-158,5 marki, 1 lipca – 152,7 marki, 7 października – 260-280 marek. Przy czym uważano, że giełda warszawska oceniała wartość własnej waluty bardziej pesymistycznie niż giełdy zagraniczne (E. Rose, *Bilans gospodarczy trzech lat niepodległości*, Warszawa 1922, s. 99).

⁷³ *Na targu lwowskim*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 175 z 18 VII, s. 6.

⁷⁴ *Wyzysk na targach lwowskich*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 196 z 12 VIII, s. 6.

⁷⁵ *Tyfus plamisty i powrotny w gminach okolicznych*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 167 z 25 VII, s. 4.

Nazwa produktu	styczeń*	czerwiec**	lipiec**	sierpień**	wrzesień**	grudzień**
krupy hreczane (1 kg)	16,00	32,00	28,00	28,00	32,00	32,00
ryż (1 kg)	30,00	30,00	30,00	30,00	50,00	34,00
chleb pszenny (1 kg)	–	–	–	–	–	–
chleb żytni (1 kg)	4,40	5,00	10,00	12,50	10,00	16,00
cukier (1 kg)	25,00	21,00	21,00	28,00	28,00	20,00
sól (1 kg)	1,50	3,50	3,90	9,25	9,25	10,00
kawa palona naturalna (1 kg)	–	–	–	–	–	–
herbata (1 kilogram)	120,00	175,00	175,00	175,00	175,00	190,00
* Za styczeń ceny podano w koronach austriackich.						
** Ceny od czerwca podano w markach polskich.						

Źródło: *Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie 1912-1922*, t. 15, oprac. Miejskie Biuro Statystyczne, Lwów 1926, s. 100.

Tab. 4. Dynamika średnich cen mięsa we Lwowie w 1920 r.

Mięso	styczeń*	czerwiec**	lipiec**	sierpień**	wrzesień**	grudzień**
wołowe przednie (1 kg)	31,00	50,00	53,00	60,00	58,00	–
wołowe tylne (1 kg)	35,00	55,00	57,00	64,00	64,00	57,75
krowie (1 kg)	31,00	50,00	53,00	60,00	60,00	–
cielęce (1 kg)	33,00	34,00	34,00	55,00	57,00	48,25
wieprzowe (1 kg)	35,00	63,00	66,00	90,00	90,00	70,83
* Za styczeń ceny podano w koronach austriackich.						
** Ceny od czerwca podano w markach polskich.						

Źródło: *Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie 1912-1922*, t. 15, oprac. Miejskie Biuro Statystyczne, Lwów 1926, s. 105.

Pomimo niebezpieczeństwa zajęcia miasta, paniki i trudności o charakterze społeczno-gospodarczym życie codzienne w mieście kwitło. Działy kina „Apollo” (598 miejsc), „Kopernik” (432 miejsca), „Chimera” (300 miejsc), „Marysienka”

(550 miejsc), „Lew” (w 1925 r. 841 miejsc) i inne⁷⁶. Wiele z nich nie zaprzestało działalności podczas wojny. Kino „Apollo” w lipcu i sierpniu 1920 r. regularnie reklamowało swój repertuar (zob. tab. 5.), deklarując, że dochód z niektórych pokazów będzie przekazany na rzecz armii.

Tab. 5. Repertuar kinoteatru „Apollo” w lipcu i sierpniu 1920 r.

	Premiera	Tytuł filmu
1.	16 lipca	<i>Zemsta Tytana</i>
2.	21 lipca	<i>Tajemnica klasztoru</i>
3.	24 lipca	<i>W szponach carskiej ochrony</i>
4.	28 lipca	<i>Ruletka</i>
5.	1 sierpnia	<i>Śmierć mścicielem</i>
6.	5 sierpnia	<i>Bądź wierna aż do śmierci</i>
7.	8 sierpnia	<i>Galernik, cz. 1</i>
8.	14 sierpnia	<i>Galernik, cz. 2</i>
9.	25 sierpnia	<i>Cienie przeszłości</i>
10.	29 sierpnia	<i>Miłość</i>
11.	5 września	<i>Ojciec, Syn i Ona</i>

Źródło: oprac. własne na podstawie reklam publikowanych w „Gazecie Lwowskiej” 1920, nr 159 z 16 VII, s. 5; nr 163 z 21 VII, s. 5; nr 166 z 24 VII, s. 5; nr 169 z 28 VII, s. 4; nr 173 z 1 VIII, s. 4; nr 176 z 5 VIII, s. 5; nr 179 z 8 VIII, s. 6; nr 185 z 15 VIII, s. 4; nr 193 z 25 VIII, nr 194 z 26 VIII, s. 4; nr 197 z 29 VIII, s. 4; nr 203 z 5 IX, s. 4.

W niedzielę 8 sierpnia w Teatrze Miejskim sezon otwarto premierowym spektaklem *Kościuszko pod Raclawicami*. Sztukę zadedykowano zwycięstwu wojsk polskich pod dowództwem Tadeusza Kościuszki nad siłami rosyjskimi w bitwie raclawickiej 4 kwietnia 1794 r. Bez wątplenia sztuka miała podnosić ducha patriotycznego lwowian w obliczu ofensywy wojsk bolszewickich. W kolejnych dniach wystawiano ją niemal codziennie. Do repertuaru teatru dodano operetki *Księżę Kazimierz* (18 i 21 sierpnia), *Wesoła wdówka* (22 sierpnia), *Polska krew* (10 sierpnia), operę *Faust* (20 sierpnia), dramat *Ponad śnieg* (9 i 19 sierpnia)⁷⁷. Pomimo szerokiego repertuaru liczba widzów w kinach i teatrach spadła.

Zdecydowaną większość codzienności lwowian zajmowały wydarzenia sportowe, przede wszystkim mecze piłki nożnej. W niedzielę 11 lipca miało miejsce jedno z najważniejszych wydarzeń sportowych Lwowa, a jego organizatorzy przewidywali

⁷⁶ I. Котлобудатова, *Історія кіно у Львові 1896-1939 рр.*, Львів 2014, s. 27-83.

⁷⁷ *Z teatru miejskiego*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 193 z 8 VIII, s. 5; *Repertuar teatru miejskiego*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 188 z 19 VIII, s. 4.

ogromną liczbę widzów. Tego dnia o 16.00 miał się odbyć mecz piłkarski między reprezentacjami Lwowa i Krakowa. Dodatkowo, na dwie godziny przed meczem, planowano pojedynek między amerykańskimi i angielskimi bokserami⁷⁸. W kolejnych tygodniach, nie zważając na zbliżanie się frontu w mieście, praktycznie w każdą niedzielę, a nieraz i w dni powszednie, rozgrywano mecze pomiędzy drużynami wojskowych. 26 lipca na boisku wojskowym na terenie lwowskiej Cytadeli rozegrano mecz pomiędzy drużynami żołnierzy z VI i 3/II batalionów zapasowych Wojsk Wartowniczych i Etapowych a batalionem zapasowym 40 Pułku Piechoty⁷⁹. Do Lwowa przybywały zespoły wojskowych stacjonujących w innych miastach. W poniedziałek 9 sierpnia 1920 r. na boisku Towarzystwa Zabaw Ruchowych zmierzyły się drużyny piłkarskie żołnierzy 40 Pułku Piechoty ze Lwowa i 23 Pułku Piechoty z Lublina. Na afiszu zawiadamiano, że żadne zmiany pogodowe nie będą powodem odwołania meczu, co więcej, imprezę sportową uświetni występ orkiestry wojskowej⁸⁰. W kolejną niedzielę, 15 sierpnia, we Lwowie rozegrano równoległe dwa mecze: pierwszy na boisku w Cytadeli między drużyną 38 Pułku Piechoty z Przemyśla a drużyną żołnierzy VI i 3/II batalionów wartowniczych ze Lwowa, który zakończył się remisem; drugi na boisku Pogoni Lwów między drużynami 40 Pułku Piechoty a pilotami (najprawdopodobniej mowa o lotnikach z 7 Eskadry im. T. Kościuszki), w którym zwyciężyła piechota⁸¹.

Właśnie w warunkach mobilizacji, organizacji obrony miasta i zabezpieczenia jego codziennego funkcjonowania pod koniec drugiej dekady sierpnia 1920 r. na przedpolach Lwowa doszło do kluczowych starć z oddziałami 1 Armii Konnej. 16 sierpnia zaczęła ona generalny atak na Lwów. Linia obrony znajdowała się wtedy na wschód od miasta w linii: Grzybowice–Żydaticze–Dublany–Kamienopol–południowe Lesienice w rejonie Czartowskiej Skały. Na północnym wschodzie od linii obrony Wojsko Polskie broniło pozycji wzdłuż linii Kulików–Doroszów, a na południu Lwowa wzdłuż linii Winniki–Winniczki–Dawidów–Zubrza. Równoległe jednostka ochotnicza pod dowództwem Bolesława Zajączkowskiego stoczyła bitwę z bolszewikami pod Zadwórzem. Z 330 żołnierzy batalionu zginęło 318, a dowódca, żeby nie trafić do niewoli, popełnił samobójstwo. 19 sierpnia bolszewicy podjęli ostatnią próbę zajęcia Lwowa, jednakże zacieklej opór regularnych wojsk polskich spowodował, że Siemion Budionny już następnego dnia rozpoczął odwrót swoich wojsk⁸². Spodziewając się kolejnego ataku, redakcja gazety „Kurjer Lwowski” 20 sierpnia z pełnym przekonaniem co do gotowości miasta do obrony pisała:

Front zbliżył się znacznie do Lwowa. [...] Lwów jest spokojny i zdecydowany. Bez względu na wieści i plotki wojenne, bez względu na chwilową odległość frontu, nastrój miasta jest niezmiernie zrównoważony i spokojny, życie nie wychodzi z normalnego toru.

⁷⁸ *Ze sportu*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 153 z 9 VII, s. 2.

⁷⁹ *Ze sportu*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 182 z 26 VII, s. 7.

⁸⁰ *Ze sportu*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 194 z 9 VIII, s. 7.

⁸¹ *Ze sportu*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 202 z 19 VIII, s. 7.

⁸² В. Голубко, В. Грицюк, Л. Кривизюк, О. Лисенко, *op. cit.*, s. 251-252.

Zdolność niepokojenia się jest ograniczona. Miasto przyzwyczyło się do niebezpieczeństwa. Miasto wierzy w swoje siły⁸³.

Wojskom bolszewickim ostatecznie nie udało się zdobyć Lwowa. Tym samym uniknął on losu Brodów oraz innych zajętych i rozgrabionych przez bolszewików miast galicyjskich. 22 sierpnia prezydium Lwowa wystąpiło z odezwą, w której zapewniało, że bolszewicy nie stanowią już zagrożenia dla miasta⁸⁴. We Lwowie znów zapanował podniosły nastrój. Mieszkańcy wrócili do dawnego życia towarzyskiego.

Reasumując, na podstawie przeanalizowanych źródeł archiwalnych i ówczesnej prasy codziennej można pokusić się o konkluzję, że zagrożenie wojenne odczuwalne, ale nie dogłębnie – jak to bywa w przypadku oblężonych miast – zmieniło życie Lwowa i jego mieszkańców. Niepełna mobilizacja do wojska świadczy o braku powszechnej świadomości niebezpieczeństwa, w którym znalazły się miasto i cały kraj. Natomiast bohaterskiemu czynowi i ofiarności jednych towarzyszyło unikanie poboru przez innych. W celu przeciwstawienia się bolszewikom i utrzymania porządku w mieście udało się zmobilizować licznych ochotników. Jednakże gorzka rzeczywistość w wielu przypadkach znacznie odbiegała od wzniosłych oczekiwań co do powszechnego zrywu społecznego. Pojawienie się w mieście dezertarów i opowieści z frontu, ewakuowanie osób prywatnych i poszczególnych urzędów, szerzenie różnorodnych plotek i pogłosek oraz agitacja bolszewicka wpływały na przejawy paniki, którym władze miasta starały się dość szybko przeciwdziałać. Jednakże bliskość frontu była odczuwalna na każdym kroku: w repertuarach kin i teatrów, ograniczeniach w poruszaniu się po mieście, w godzinach czasu pracy lokali gastronomicznych, obecności wojskowych na ulicach, nieustannych wiecach, przemieszczaniu się jednostek wojskowych, a także we wzroście cen we lwowskich sklepach i na targach.

Z ukraińskiego przełożyli Wiktoria Kudela-Świątek i Adam Świątek

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Państwowe w Przemyślu:

zesp. 577: Zbiór szczątków zesp. jednostek i instytucji wojskowych w zas. AP w Przemyślu,
sygn. 73.

⁸³ *Lwów jest spokojny*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 203 z 20 VIII, s. 5.

⁸⁴ *Do obywatelstwa miasta Lwowa (Odezwa prezydium miasta)*, „Kurjer Lwowski” 1920, nr 205 z 22 VIII, s. 3.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie:

zesp. 1246: Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Rzeszowie, sygn. 14691.

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznegoim. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego (CAW):

zesp. I.300.1: Gabinet Ministra Spraw Wojskowych 1918-1939, sygn. 470.

zesp. I.371.6/A: Samodzielny Referat Informacyjny Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI Lwów, sygn. 49.

zesp. I.300.7: Oddział I Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych 1918-1921, sygn. 212.

Державний архів Львівської області (ДАЛО):

ф. 108: Львівське повітове управління державної поліції, оп. 1, спр. 680.

ф. 271: Дирекція поліції у Львові, оп. 1, спр. 173.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів:

ф. 76: III/Архів Павліковських:

спр. 225/п. 39: Спомини і матеріали з подій 1920-1922 рр. (розпорядження, відозви, телеграми, листи тощо).

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАУЛ):

ф. 146: Галицьке намісництво, м. Львів,

оп. 6, спр. 1407, 1410, 1414.

оп. 8, спр. 3665, 3822.

Źródła drukowane:

Bitwa Lwowska 25.VII – 18.X.1920. Dokumenty operacyjne, cz. 1: 25.VII – 5.VIII, oprac. i przyg. do dr. zesp. pod red. A. Bartnika, M. Tarczyńskiego [et al.], Warszawa 2002.

Bitwa Lwowska 25.VII – 18.X.1920. Dokumenty operacyjne, cz. 2: 6-20.VIII, oprac. i przyg. do dr. zesp. pod red. M. Tarczyńskiego, J. Ciska [et al.], Warszawa 2004.

Bitwa Lwowska i Zamojska 25.VII – 18.X.1920. Dokumenty operacyjne, cz. 3: 21.VIII – 4.IX, oprac. i przyg. do dr. zesp. pod red. M. Tarczyńskiego, J. Ciska [et al.], Warszawa 2009.

Obrona Państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiętkowa Generalnego Inspektora-tu armii ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa, red. W. Ścibor-Rylski, Warszawa 1923.

Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922). Сб. док. В 4 т., т. 3: Апрель 1920 г. – 1922 г., Москва 1974.

Wspomnienia:

- Romer J.E., *Pamiętniki*, Warszawa 2011.
Witos W., *Moje wspomnienia*, Paryż 1964.

Periodyki:

- „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski” 1920.
„Gazeta Lwowska” 1920.
„Kurjer Lwowski” 1920.
„Przegląd Poniedziałkowy” 1920.

Opracowania:

- Białynia-Chołodęcki J., *Obrona Lwowa przeciw najazdowi bolszewików w r. 1920*, [w:] *W dziesiątą rocznicę bitwy pod Zadwórzem 1920-1930*, Lwów 1930, s. 2-8.
Biedrzycka A., *Kalendarium Lwowa 1918-1939*, Kraków 2012.
Hetnar G., Jankowski S.M., *Powrót żołnierzy Zadwórze. Polskie Termopile*, Kraków 2020.
Klimecki M., *Lwów. W obronie miasta i południowo-wschodniej granicy 1918-1920 i 1939 r.*, „Niepodległość i Pamięć” 2006, nr 6, s. 39-65.
Klimecki M., *Spółeczeństwo Lwowa podczas wojny polsko-radzieckiej 1920 roku*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, red. M. Krotofil, A. Smoliński, Toruń 2005, s. 217-230.
Kozubel M., *Brody-Lwów 1920*, Szczecin 2020.
Leinwand A., *Obrona Lwowa w 1920 roku*, „Rocznik Lwowski” 1991, nr 1, s. 25-33.
Nicieja S., *Zadwórze – polskie Termopile. Z dziejów obrony Lwowa przed bolszewikami w 1920 roku*, Opole 1990.
Pogonowski J., *Bój o Lwów (Z walk Armii Ochotniczej z 1920 roku)*, Lwów 1921.
Rose E., *Bilans gospodarczy trzech lat niepodległości*, Warszawa 1922.
Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie 1912-1922, t. 15, oprac. Miejskie Biuro Statystyczne, Lwów 1926.
Wysocki W.J., *Zadwórze 1920*, Warszawa 2020.
Wyszczelski L., *Powstanie i rozwój Wojska Polskiego w latach 1918-1921*, „Ślupskie Studia Historyczne” 2007, nr 13, s. 21-38.
- Голубко В., *Українсько-польсько-радянська війна 1920 р. і Східна Галичина*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»” 2000, № 408: *Держава і армія*, s. 11-21.
Голубко В., *Між війною і миром: будні мешканців Львова у віддзеркаленні львівської періодики 1920 року*, „Львів: місто, суспільство, культура” 2012, т. 8, ч. 1, s. 250-271.
Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О., *Історія війн і військового мистецтва. У трьох томах*, т. 3, Харків 2020.
Історія Львова. У трьох томах, т. 3: *Листопад 1918 – поч. XXI ст.*, ред. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, Львів 2007.
Котлобулатова І., *Історія кіно у Львові 1896-1939 рр.*, Львів 2014.
Швагуляк М., *Польська держава в концепціях західноукраїнських політичних середовищ (1920-1939)*, [w:] *Історичні студії. Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. XIX – пер. пол. XX ст.)*, Львів 2013, s. 330-348.

Zasoby internetowe:

Дедик О., *Нотатки до легенди про „польські Тернопіли”*, „Історична правда”, 17 VIII 2020, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/08/17/157972/> (dostęp: 19 II 2021).

Ігор Мрака, *Львів і львів'яни під час польсько-більшовицької війни (липень-вересень 1920 р.)*

Успішний наступ польських та українських військ на Київ наприкінці квітня–початку травня 1920 р. за кілька тижнів обернувся поспішним відступом. Загроза захоплення Львова змушувала як цивільні власті, так і військових спішно готувати оборону, втихомирювати панічні настрої, забезпечити життєдіяльність міста. Готовність до самопожертви і бажання втекти – дві паралельні реальності, які огорнули у той критичний момент Львів, розділяючи, а водночас об'єднуючи його обивателів. Незважаючи на патріотичний порив одних, у цей момент, водночас, було чимало охочих залишити місто, у тому числі і серед військових. Наполегливі зусилля підготувати місто до оборони, подеколи нівелювалися неорганізованістю поліції, дезертирством військових, панікою цивільного населення. Тим не менш Львів і його обивателі у критичні моменти, продовжували жити, боротись, врешті-решт не відмовлялись від товариського життя міста.

Ключові слова: Львів 1920 р., “малопольські відділи” Добровольчої Армії, буденне життя, дезертири, призов до війська

Ihor Mraka, *Lviv and its Citizens during the Polish-Soviet War (July-August 1920)*

The threat of Soviet occupation of Lviv in summer 1920 forced both the civilian and military authorities to hastily prepare defense. Since the conscription into the regular army, in Lviv as well, did not bring the expected influx of recruits, the country leadership took a decision to announce the recruitment of volunteers. Despite some difficulties, several “Małopolska” divisions of the Volunteer Army were formed in Lviv. These divisions were very active and ensured law and order in the city along with regular troops. At the same time, numerous patriotic events were regularly held in Lviv. Donations for the army were constantly collected and preparations for defense were made in the city. The possibility of capturing Lviv changed significantly, though not radically, the lives of its inhabitants. Feelings of fear, outbursts of panic, evacuation of entire families became the features of everyday life in Lviv. However, catering establishments, city markets, shops, theaters, cinemas, and other facilities continued to function, although with minor adjustments.

Keywords: Lviv 1920, “Małopolska divisions” of the Volunteer Army, everyday life, deserters, conscription